

3. Сімейний кодекс України: Паук.-практ. комент. / За ред. С. О. Харитонова. — Х.: Одісей, 2006.
4. Нечаева А. М. Правовые проблемы усыновления // Советское государство и право. — 1986. — № 7.
5. Дзугаева А. З. Правовое регулирование усыновления (удочерения) детей // Юридический мир. — 1997. — № 8.
6. Кузнецова И. М. Охрана интересов детей при усыновлении // Законодательство о браке и семье и практика его применения. — Свердловск, 1989.
7. Забродина В. Н. Усыновление по советскому семейному праву: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ленинград. гос. ун-т. — Ленинград, 1980.

УДК 347.626(477)

О. І. Сафончик

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ МАЙНА ПОДРУЖЖЯ

Становлення України як суверенної і незалежної держави супроводжується створенням нової правової бази сучасного суспільства, що потребує не тільки систематизації існуючого законодавства, але й зумовлює необхідність глибоких наукових досліджень у галузі сімейних відносин та їх законодавчого врегулювання. Шлюб є підставою виникнення шлюбних правовідносин (майнових та немайнових), специфічність яких обумовлена тим, що їх суб'єктний склад визначений законом (саме подружжя — фізичні особи), а також тим, що шлюбні відносини виникають на підставі певного юридичного факту — вступ у шлюб. Значення належного регулювання майнових правовідносин подружжя, які, по суті, є складним комплексом дій щодо володіння, користування та розпорядження майном [1, 167], різко підвищується з прийняттям СК України, що набрав чинності з 1 січня 2004 року [2].

Дослідженню майнових правовідносин подружжя приділялося багато уваги вченими-юристами, такими як: М. В. Антокольська, О. В. Дзера, А. А. Іванов, І. В. Жилінкова, Л. М. Зілковська, А. М. Нечаева, З. В. Ромовська, О. О. Ульяненко, С. Я. Фурса, Є. О. Харитонов, Ю. С. Червоний та ін., які брали активну участь у розробленні проблеми правового режиму майна подружжя.

Синтезуючи різні позиції науковців, можна дійти висновку, що у цивільній науці правовий режим майна подружжя в загальному значенні розглядається як складний комплекс дій (система юридичних правил, що визначають стан певного явища об'єктивної дійсності, статику та динаміку їх правового регулювання, в тому числі стосовно володіння, користування та розпорядження майном). Право визначає основні параметри поведінки подружжя у майновій сфері: закріплює, яке майно знаходиться у власності подружжя або кожного з них, встановлює обсяг прав та обов'язків подружжя стосовно цього майна, порядок придбання та його продажу, відповідальність подружжя по спільних або особистих зобов'язаннях тощо.

Заслуговує на увагу визначення правового режиму майна подружжя як ви-

никаючого в результаті дії комплексу правових заходів певного порядку регулювання майнових відносин подружжя, метою встановлення якого є всебічне упорядкування майнових відносин у сім'ї, забезпечення та захист майнових прав та законних інтересів подружжя [3, 76].

Правовий режим майна подружжя визначається залежно від того, ким він встановлений — законодавцем чи самими учасниками майнових відносин — подружжям. У зв'язку з цим можна говорити про законний (легальний) і договірний (контрактний) правові режими подружнього майна [4, 109]. Зазначені види правових режимів суттєво відрізняються одне від одного за своїми основними характеристиками та правовими заходами, що включені до їх складу.

Законний режим означає, що комплекс подружніх прав і обов'язків щодо майна, порядку його придбання та відчуження, правомочностей по володінню, користуванню та розпорядженню ним, а також межі відповідальності подружжя по спільних і особистих боргах визначаються чинним цивільним і сімейним законодавством України [5, 12]. У разі виникнення спорів між сторонами вони розглядаються у відповідності до чинного цивільного і сімейного законодавства України.

Основною ідеєю, втіленою у сімейне законодавство при регулюванні майнових відносин подружжя, є підтримка і всебічний захист єдності і спільності майнових інтересів подружжя, узгодженості їхніх дій щодо володіння, користування і розпорядження цим майном. Зокрема, у сімейному праві України простежується презумпція спільності майна подружжя, у зв'язку з чим доведенню підлягає лише факт приналежності майна до роздільного майна подружжя, тобто в даному випадку чоловік або дружина повинні довести, що спірне майно придбане ними до шлюбу або у період шлюбу в дарунок, у спадщину тощо. У разі визнання судом недостатності доказів щодо належності спірного майна до роздільної власності одного з подружжя таке майно визнається таким, що належить їм на праві спільної сумісної власності. Більше того, не припиняє дію принципу спільності майна тимчасове роздільне проживання подружжя (у зв'язку з відрядженням, відпусткою, перебуванням на лікуванні тощо), за винятком встановлення режиму окремого проживання подружжя (ст. 119 СК України) [6, 209]. Крім того, через усі норми, що регулюють майнові відносини подружжя, чітко проходить ідея рівності прав подружжя щодо володіння, користування і розпорядження майном незалежно від розміру внеску в це майно кожного з них.

Правовий режим майна подружжя визначається також тим, у якому порядку виникають і припиняються права подружжя на майно. В літературі зазначається, що спільність майна виникає тоді, коли особи реєструють шлюб і фактично є сім'єю [7, 65]. При цьому право на майно виникає незалежно від підстав його виникнення (купівля-продаж, міна, винагорода за працю, прибутки спільного майна тощо) [8, 11], а також від того, на чие ім'я подружжю виданий правостановлюючий документ.

Важливим елементом правового режиму майна подружжя є порядок припинення їхніх майнових прав, який пов'язується моментом припинення шлю-

бу, оскільки спільність майна є невід'ємною частиною подружнього союзу. Тому з припиненням шлюбу перестає діяти законний режим майна подружжя, тобто режим їхньої спільної сумісної власності, але за умови, що подружжя розділили спільно нажите в шлюбі майно [9, 17]. Якщо подружжя не розділили спільне майно, то і після розлучення воно продовжує залишатися спільним з відповідним правовим режимом, оскільки саме по собі розлучення без розподілу майна не може перетворити спільну власність подружжя на часткову або роздільну. До вимог колишнього подружжя про розподіл спільного майна застосовується трирічний строк для пред'явлення позову (ст. 72 СК України), який обчислюється від дня, коли один з співвласників довідався або повинен був довідатися про порушення його права на спільне майно (ст. 68 СК України). Для здійснення одним з розлучених подружжя правочинів щодо розпорядження спільним майном потрібна ясно виражена згода іншого власника майна (іншого розлученого подружжя).

Отже, аналіз законодавства дає можливість визначити наявність єдиних ознак, загальних положень, що поширюються на цю сукупність правових норм. Основними принципами, що пронизують законний режим майна, є: 1) презумпція спільності подружнього майна; 2) рівність прав подружжя стосовно їхнього спільного майна незалежно від розміру внеску в це майно; 3) рівність прав по володінню, користуванню і розпорядженню подружнім майном; 4) спільна відповідальність подружжя по зобов'язаннях майнового характеру.

Ефективне правове регулювання шлюбно-сімейних відносин в Україні має надзвичайно важливе значення для відновлення і подальшого розвитку Української держави. Шлюб можна розглядати з позицій двосторонньої цивільно-правової угоди, основною проблемою якої є спірні правовідносини подружжя щодо спільного майна [10, 21]. У зв'язку з цим прогресивним нововведенням щодо посилення гарантій майнових і особистих прав подружжя стало розширене законодавче тлумачення можливості укладання шлюбного договору, який є одним з найбільш важливих правових засобів, що входить до режимів майна подружжя.

Слід зазначити, що при договірному режимі майна подружжя має право самостійно встановлювати для себе обсяг взаємних прав і обов'язків у майновій сфері. При цьому істотною новелою в цьому питанні є можливість закріплення у шлюбному договорі нерівності часток подружжя у спільному майні.

Договірне регулювання майнових відносин подружжя передбачалося в нашій країні ще з 1992 року, коли вперше інститут шлюбного договору був введений в сімейне законодавство України, існування якого суспільством сприймається й сьогодні дуже емоційно — від безумовної підтримки до повного спростування його доцільності, причому не лише в Україні, а й в інших країнах, де укладання шлюбних договорів є досить поширеним. Незважаючи на наявність різних точок зору щодо правової природи шлюбного договору, значне розширення норм, що регулюють договірні правовідносини подружжя, та їх закріплення на законодавчому рівні є прогресивним кроком до загальноприйнятої світової практики в галузі захисту майнових прав подружжя.

До прийняття нового СК України законний режим був основним видом правового режиму майна, оскільки у переважній більшості випадків права та обов'язки подружжя у шлюбно-сімейній сфері підпорядковувалися законному режиму регулювання, встановленому нормами сімейного законодавства України. Така позиція законодавця поступово змінювалася, що найбільш було ярко виражено після закріплення на законодавчому рівні можливості укладання шлюбного договору особами, що беруть шлюб, чи подружжям. З прийняттям ЦК та СК України такий підхід принципово змінився, у зв'язку з чим стала застосовуватися конструкція договору в сімейному праві, яка надає можливість відійти від імперативного регулювання майнових відносин в сім'ї шляхом укладання договорів, змінюючи при цьому імперативні приписи на диспозитивне врегулювання таких відносин.

Надаючи подружжю значні можливості самостійно визначати свої взаємні права та обов'язки, законодавство, проте, окреслює рамки свободи подружжя у цій сфері. Ідея полягає в тому, що подружжя не може включати в шлюбний договір положення, які обмежують інтереси одного з них, а також права інших осіб і, у першу чергу, неповнолітніх дітей (ст. 93 СК України). Тому буде незаконною домовленість подружжя, в результаті якої діти можуть позбутися належних їм майнових прав, зокрема права користування квартирою, будинком, іншим житловим приміщенням тощо. Державний контроль за дотриманням цього принципу покликаний здійснювати нотаріальні органи, що реєструють шлюбні договори.

Таким чином, під договірним режимом слід розуміти порядок, що діє відносно майна, нажитого чоловіком і жінкою під час шлюбу, що, на відміну від законного режиму, установлений самим подружжям у шлюбному договорі (гл. 10 СК України). При цьому, незалежно від того, який режим майна буде обраний подружжям, слід враховувати, що стосовно спільно нажитого майна, правовий режим якого не буде визначений у договорі, залишається чинним законний режим спільної сумісної власності.

Крім того, договірне регулювання сімейних відносин (ч. 2 ст. 7 СК України) закріплено як один з основних принципів сучасного сімейного права, у зв'язку з чим в СК передбачений перелік різних договорів, учасниками яких є не лише подружжя, а й інші члени сім'ї, які наділені правом укладати договори, як передбачені, так і не передбачені безпосередньо СК України.

Враховуючи вищезазначене, можна дійти висновку, що законний режим майна відрізняється від договірної низкою ознак, зокрема: 1) насамперед, він встановлений формально-визначеними законодавчими нормами, а не договором; 2) законний режим поширюється на всіх осіб, що вступають у шлюб, у той час як шлюбний договір має силу тільки стосовно конкретної подружньої пари, що його уклала; 3) законний режим подружнього майна виникає автоматично, внаслідок прямої вказівки закону, а договірний є результатом вольових дій подружжя, зафіксованих нотаріусом; 4) законний режим вужчий за обсягом, ніж договірний; 5) при договірному режимі подружжя за своєю угодою можуть передавати права по управлінню спільним майном одному з них, наділи-

ти одного з подружжя правом розпоряджатися спільним майном тощо, тоді як правомочності кожного з подружжя щодо розпорядження спільним майном встановлені законом.

Отже, договір становить основу договірному режиму майна подружжя, зміст якого встановлюється залежно від змісту відповідного договору, який визначає обсяг прав та характер суб'єктивних прав та обов'язків подружжя. При цьому договірний режим майна подружжя формується як режим, альтернативний законному (легальному) правовому режиму, зміст якого формується самим подружжям, хоча і діє в межах, встановлених законом.

Література

1. Цивільне право України. Загальна частина: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти / І. А. Бірюков, Ю. О. Зайка, В. М. Співак. — К.: Паук. думка, 2000.
2. Сімейний кодекс України: Закон України від 10 січня 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 21-22.
3. Жилипкова І. В. Право собственности супругов. — Х.: Ксилоп, 1997.
4. Жилипкова І. В. Правовой режим имущества членов семьи. — Х.: Ксилоп, 2000.
5. Ершова М. П. Имущественные правоотношения в семье. — М.: Паука, 1979.
6. Науково-практичний коментар до Сімейного кодексу України/ За ред. С. О. Харитонова. — Х.: Одісей, 2006.
7. Короткова Л. П. Необходимо универсальное понятие семьи // Правоведение. — 1986. — № 1.
8. Аривапов Т. О. Правове регулювання відносин власності між подружжям: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — К., 2002.
9. Сафончик О. І. Правове регулювання припинення шлюбу в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — О., 2004.
10. Жилипкова І. В. Брачный договор. — Х.: Ксилоп, 2005.

УДК 347.72(477)

К. В. Денисенко

ПРО ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТИВНОГО СКЛАДУ КОРПОРАТИВНО-МАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Протягом останніх років у науковій літературі зростає інтерес до проблем пов'язаних взагалі з предметом корпоративних правовідносин, а також з їх суб'єктивним складом. Сьогодні спеціалісти з цивільного та господарського права мають багато дискусій щодо корпоративно-майнових правовідносин і, відповідно, їх елементів. Зважаючи на те, що протягом останніх років у вітчизняному законодавстві відбулися кардинальні зміни, проблематика корпоративних правовідносин є дуже актуальною. При цьому одним з найбільш цікавих аспектів зазначеної проблематики є питання про суб'єктів. На цю тему велось багато дискусій. Значний внесок зробили такі дослідники, як І. Спасибо-Фатеева, Н. Гнусь, В. Щербина, О. Вінник, В. Луць, В. М. Кравчук, І. Тарасова, О. Крупчан, Н. Кобецька, В. Яроцький, О. Кібенко та ін.

У літературі існують різні підходи щодо характеристики суб'єктів корпора-